

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ

ΩΣ ΣΥΖΥΓΟΣ

ΕΝ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΘΡΥΛΟΙΣ

Είχεν ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος σύζυγον καὶ τέκνα τῷ 1453, ὅτ' ἔπιπτε γενναίως καὶ μαρτυρικῶς, μάτην ὑπεραμυ- νόμενος τῆς Κωνσταντινουπόλεως μοιραίως ἀλισκομένης ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ;

Ἀρχαῖαι παραδόσεις καὶ νέαι συγχύσεις οὐ μικρὸν συνετέ- λησαν εἰς διαστροφὴν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας περὶ τούτου τοῦ ζητήματος. Διὸ ἀναγκαῖον ὑπολαμβάνω νὰ πραγματευθῶ ἐν- ταῦθα τὰ κατὰ τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου ὡς σύζυγον, συγκεφαλαίωνων μὲν καὶ συμπληρόνων τὰ γνωστὰ περὶ τῶν γάμων αὐτοῦ καὶ τῶν μνηστειῶν, ἀνασκευάζων δὲ τὰς ἐμφιλοχωρησάσας πλάνας.

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἦλθε τὸ πρῶτον εἰς γάμου κοινωνίαν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1428. Εἶχε δὲ τότε ἡλικίαν εἰκοσι- τεσσάρων ἐτῶν, ἅτε γεννηθεὶς τῇ 9 Φεβρουαρίου τοῦ 1404¹.

¹ Ἡ χρονολογία αὕτη τῆς γέννησεως τοῦ Κωνσταντίνου φέρεται ἐν τε σ. 31 τοῦ Προλόγου τοῦ *A. Β[υζαντίου]* (Πολιορκία καὶ ἀλώσεις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1453 κατὰ τὰς πηγὰς ὑπὸ *A. Δ. Μορτζμάννου*. Ἐν Ἀθήναις. 1859) καὶ παρὰ τῷ Σέρβῳ ἱστορικῷ τῆς ἀλώσεως *Chedomil Mijatovich* Constantine the last Emperor of the Greeks or the Conquest of Constantinople by the Turks. Ἐν Λονδίῳ 1892 σ. 78. Ἐξάγεται δὲ αὕτη ἐκ τοῦ *Φραντζῆ* ἐκδ. Βόννης σ. 291, 12, λέγοντος τῶδε· ἦν δὲ πᾶσα ἡ ζωὴ τοῦ αἰοιδίου ἐν βασιλεῦσι καὶ γαλη- νοτάτου καὶ μάρτυρος τούτου χρόνοι τεσσαράκοντα ἑννέα καὶ μῆνες τρεῖς καὶ ἡμέ- ραι εἴκοσι. Καὶ εὗρισκονται μὲν παρὰ τῷ *Φραντζῆ* πολλάκις χρονολογικαὶ ἀνακρί- βειαι, καθ' ἃ παρετήρησα μὲν ἤδη ἐν τῷ *Νέῳ Ἑλληνομνήμονι* Τόμ. Β' σ. 366 καὶ

Σύζυγον δ' ἐξέλεξε τὴν Μαγδαληνὴν, θυγατέρα τοῦ Λεονάρδου Β' Τόκκου, κόμιστος παλατινοῦ Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας καὶ δουκὸς τῆς Λευκάδος, καὶ τῆς πιθανῶς ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Γενουησιῶν Ζαχαριῶν, τῶν δυναστῶν τῆς Φωκαίας καὶ Χίου, καταγομένης συζύγου αὐτοῦ¹. Εὐρίσκετο δὲ τότε ἡ Μαγδαληνὴ ἔνεκα τοῦ προῦρου κατ' ἄγνωστον ἔτος μετὰ τὸ 1414 θανάτου τοῦ πατρὸς ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ διαδεχθέντος τὸν Λεονάρδον ἀδελφοῦ Καρόλου Β' Τόκκου. Ὁ γάμος οὗτος μετὰ γυναικὸς ἀλλοφύλου οὐδὲν εἶχε τὸ ξενίζον, ἐπειδὴ ἀπὸ μακροτάτων ἤδη χρόνων οἱ Βυζαντινοὶ ἡγεμόνες ἐτέλουν τοιοῦτους γάμους, φροντίζοντες μόνον ὅπως μεταβάλωσιν εἰς ἐλληνικὸν τὸ ξένον ὄνομα τῆς συζύγου καὶ εἰσάγοντες αὐτὴν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Διὸ βλέπομεν καὶ τὴν Μαγδαληνὴν Τόκκου ὡς σύζυγον τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου μετονομαζομένην Θεοδώραν². Ἄλλ' ἐρωτητέον, ἐπέμει-

446, θέλω δὲ διὰ μακρῶν ἀποδείξει ἄλλοτε. Ἠρδλ. καὶ *Edmond Bouvy* ἐν τῇ *Revue des études grecques* Τόμ. Γ'. 1893 σ. 271. Ἄλλὰ δύσκολον εἶνε νὰ αποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Φραντζῆς σφάλλεται καὶ περὶ τῶν κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον, μετ' οὗ συνεδέετο στενότερα. Ἄπορον δὲ εἶνε πῶς ὁ *Zinkeisen* (*Geschichte des Osmanischen Reiches*. Ἐν Ἀμδούργῳ. 1840. Τόμ. Α' σ. 849), ὅπως ἀφροντιστῶν τῆς μαρτυρίας τοῦ Φραντζῆ, λέγει, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος πίπτων εἶχε μόλις ὑπερβῆ τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Ἐρχομεν δὲ καὶ ἔμμεσον ἀπόδειξιν τῆς ἀκριθείας τῆς χρονολογίας τοῦ Φραντζῆ τὴν ἐκ τῆς εἰκόνας τοῦ Μανουήλ καὶ τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ υἱῶν τῆς ζωγραφηθείσης περὶ τὸ 1402 ἀπουσίαν τοῦ Κωνσταντίνου, ἅτε γεννηθέντος κατόπιν. Ἴδε ἀνωτέρω σ. 387 κ.ά. Οὐκ ὀρθῶς δὲ ὁ *Παπαρηγόπουλος* ἐν Ἱστορίᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἐκδ. 1874 Τόμ. Ε' σ. 363 λέγει τὸν Κωνσταντῖνον γεννηθέντα τῇ 7 Φεβρουαρίου 1405.

¹ *Hopf Chroniques Gréco-Romanes*. Ἐν Βερολίῳ 1873 σ. 530.

² Ἐσφαλμένως ὁ *Hertzberg* (*Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart*. Ἐν Γώθῳ. 1877. Τόμ. Β' σ. 458) καλεῖ τὴν ἀνεψιᾶν τοῦ Τόκκου δις Μαγδαληνὴν μόνον. Ὁ δὲ *Fallmerayer* (*Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters*. Ἐν Στουτγάρτῃ. 1836. Τόμ. Β' σ. 324) δὲν ποιεῖται μνείαν τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος τῆς συζύγου τοῦ Κωνσταντίνου. Ὀρθῶς δὲ καλοῦσιν αὐτὴν Θεοδώραν ὁ *Finlay* (*History of Greece* ἐκδ. *Tozer*. Ἐν Ὁξωνίῳ. 1877 Τόμ. Δ' σ. 243) καὶ ὁ *Hopf* (*Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie* τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 830), ἐπόμενοι τῷ *Φραντζῆ* σ. 129, 8.

νεν ὁ Κωνσταντῖνος ἢ ἠδυνήθη νὰ ἐπιμείνη ὅπως ἡ θυγάτηρ
 τοῦ Τόκκου ἀποβάλη τὸ λατινικὸν δόγμα; Αἱ ἡμέραι ἦσαν πο-
 νηραὶ διὰ τὸ Βυζάντιον, ἀναγκαζόμενον χάριν τῶν προσδοκω-
 μένων ἐκ τῆς Ἑσπερίας βοηθειῶν νὰ περιποιηῆται τοὺς καθη-
 μένους ἐπὶ τῆς ἐδῶς τοῦ ἀγίου Πέτρου. Ἦδη κατὰ τὴν ἐκ
 τῆς Ἑσπερίας ἐπάνοδον αὐτοῦ ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος τὸν
 μετὰ Λατινιδῶν γάμον τῶν υἱῶν ἐθεώρησεν ὡς μέσον τελες-
 φόρον πρὸς σύναψιν φιλικωτέρων σχέσεων μετὰ τῶν ἡγεμο-
 νικῶν οἰκῶν τῆς Δύσεως. Ὅτε δ' ἐξέθηκε τῇ πρόθεσιν αὐτοῦ
 ταύτην πρὸς τὸν πάπαν Μαρτῖνον Ε', ὑποδεικνύων αὐτὴν ὡς
 ἀπόδειξιν τῶν διαθέσεων αὐτοῦ ὑπὲρ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν,
 ὁ πάπας ἀπέστειλε τῷ 1418 ἐπιστολὴν, ἀπευθυνομένην τοῖς
 υἱοῖς τοῦ αὐτοκράτορος, dilectis ... Joanni, Theodoro, Andro-
 nico, Constantino, Demetrio et Thomae, filiis charissimis in
 Christo filii Manuelis imperatoris Constantinopolitani, ἐν ἧ,
 παροτρύνων πρὸς μετάστασιν εἰς τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν,
 ἔλεγε πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὅτι παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς καὶ πάντας
 τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὴν Ῥώμην ἐλευθέραν ἄδειαν συν-
 ἀψεως γάμων (vobis et cuilibet vestrum cum ipsis mulieri-
 bus in devotione ac fide eiusdem sanctae Romanae Ecclesiae
 nobis et apostolicae sedi subiectis, matrimonia contrahendi
 liberam concedimus facultatem)¹. Ἐντεῦθεν βλέπομεν τὸν τε
 πρωτότοκον τοῦ Μανουὴλ Ἰωάννην νυμφευόμενον Ἰταλίδα,
 Σοφίαν τὴν ἐκ Μομφερράτου, καὶ τὸν Θεόδωρον γινόμενον σύ-
 ζυγον τῆς Κλεόπης Μαλατέστα. Ἀλλὰ σώζεται ἐν τοῖς ἀρ-
 χείοις τῆς Φλωρεντίας ἔγγραφον τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου,
 λατινιστὶ γεγραμμένον καὶ φέρον ἑλληνιστὶ τὴν ὑπογραφὴν
 αὐτοῦ, ἐκδεδομένον δ' ἐν Μυστρᾷ τῇ 29 Μαΐου 1419, δι' οὗ
 ὑπισχνεῖται εἰς τὴν μελλόνυμφον Κλεόπαν, ὅτι θὰ εὐλαβηθῇ

¹ *Caesaris S. R. E. Card. Baronii, Op. Raynaldi et Jac. Laderchii
 Annales ecclesiastici* ἔκδ. *Augustini Theiner*. Ἐν Barri-Ducis παρὰ Λου-
 δοβίκου Guerin. 1873. Τόμ. ΚΖ' σ. 475 ἀρ. 17.

τὸ θρήσκευμα αὐτῆς καὶ τὰ ἰταλικά αὐτῆς ἔθιμα¹. Ἐτήρησεν ἄρα ὁ Θεόδωρος τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ; Οὐχί, ὡς διδάσκει ἡμᾶς χωρίον τι τοῦ εἰς τὴν Κλεόπαν ἐπιταφίου τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ, ἐν ᾧ λέγεται περὶ αὐτῆς· *Εὐσεβείας δὲ ἀπόδειξις ἢ τοῦ θεοῦ λατρεία ἢ προσευχαῖς τε καὶ αἰτιαῖς ἐνδελεχέσι τὸν ἡμέτερον νόμον ἐπεδείκνυτο*. Ἐτι δὲ σαφέστερον λέγει κατωτέρω ὁ Γεμιστὸς περὶ τῆς συζύγου τοῦ Θεοδώρου· *προσθειήν δ' ἂν ὅτι καὶ τῶν ἡμετέρων ἑορτῶν τε καὶ ἱερῶν τοῖς ἀγιωτάτοις ἄρτι τοῦ ἀγιωτάτου τῶν ἡμετέρων μετελληφνῦτα μνηστηρίων νόσῳ τε ὀξυτάτῃ καὶ κρείττονι πάσης ἰατρικῆς ἐγχειρήσεως τοῦ τῆδε βίου ὑπεκχωρεῖ*². Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ ἀνεκδότῳ μονωδία ἐπὶ τῇ θειοτάτῃ καὶ εὐσεβεῖ Κλεόπῃ τῇ Παλαιολογίνῃ, τῇ πονηθείσῃ ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος Νικηφόρου Χειλᾶ, πλὴν τῆς καθ' ἑλοῦ εὐλογίας τῆς εὐσεβείας τῆς Κλεόπῃς εὐρίσκομεν δύο χωρία ἅτινα φαίνονται μαρτυροῦντα τὴν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν μετάστασιν αὐτῆς. Ταῖς γε προσευχαῖς διηνεκῶς προσκειμένη ἄϋπνος, ὡς εἰπεῖν, οὐ κάμπουσα γόνυ, λέγει πού περὶ αὐτῆς ὁ Χειλᾶς³. Ἀλλαχοῦ δὲ προστίθησι καὶ θείας ὀμφῆς ἔτι τῷ βίῳ παροῦσα, οὐ μέντοι πολὺ πρὸ τῆς τελευτῆς, ἀξιούται τῷ Χριστῷ καταλεγῆναι δηλούσης τῶν οἷς ὁ Σωτὴρ λάμπει ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ὡς ὁ ἥλιος ὑπισχνεῖται καὶ τούτῳ θαρρεῖν καὶ ἔτι σπουδάζειν ἀρετῆς αὐτῇ πλείω κόσμον περιτιθέναι⁴, δι' ὧν ὑποδηλοῦται πιθανῶς ἐνδειχθεῖσα διάθεσις τῆς Κλεόπῃς νὰ τραπῇ εἰς τὸν μοναχικὸν

¹ Ἐξέδωκε τοῦτο ὁ *Giuseppe Müller* Documenti sulle relazioni delle città Toscane coll'Oriente Cristiano e coi Turchi. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1879 σ. 150 ἀρ. ΟΠΙ. Ἠρβλ. καὶ τὰς σημειώσεις αὐτοῦ ἐν σ. 479-480.

² Ἰδε *Migne* Ἑλληνικῆς Πατρολογίας Τόμ. ΡΞ' σ. 944 C καὶ σ. 945 A. Τὴν μονωδίαν ταύτην θέλω ἐκδώσει ἐν ταῖς ἐμαῖς πηγαῖς τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ δεσποτάτου τῶν Παλαιολόγων μετὰ τὴν ἤδη γενομένην ὑπ' ἐμοῦ ἀντιβολὴν δώδεκα κωδίκων. Καὶ ἔχουσι μὲν τὰ χωρία πλὴν ἄλλων μικρῶν διαφορῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις οἷα παρέθηκ' ἀνωτέρω κατὰ τὸν *Migne*, ἀλλ' εἶνε πιθανὸν ὅτι ταῦτα νοσοῦσι.

³ Παρισιακοῦ κώδικος 2540 φ. 74⁶.

⁴ Αὐτόθι φ. 75^{α-6}.

βίον, ἀνάλογος πρὸς τὴν καταλαβοῦσαν, ὡς γνωστὸν, πρότερον καὶ τὸν σύζυγον αὐτῆς Θεόδωρον Β΄ Παλαιολόγον. Ἴσως δὲ τέλος συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι ἡ Κλεόπα ἔγεινεν ὀρθόδοξος καὶ τὸ γεγονός, ὅτι βλέπομεν πλὴν τοῦ Γεμιστοῦ καὶ τοῦ Χειλᾶ γράφοντας μονωδίας ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτῆς καὶ τὸν ιερομόναχον Βησσαρίωνα¹ καὶ τινὰ ιερέα Ἰωάννην², ἀμφοτέρους θρηνοῦντας ἐπὶ τῇ εὐσεβεῖ βασιλίσσει, ὡς φέρεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν ὑπ' αὐτῶν συνταχθεισῶν μονωδιῶν.

Ἄφ' οὗ δὲ κατὰ ταῦτα βλέπομεν τὴν Κλεόπαν γινομένην ὀρθόδοξον παρὰ τὴν ῥητὴν πρὸς τὸν πάπαν ὑπόσχεσιν τοῦ συζύγου αὐτῆς³, πολὺ εὐλογώτερον δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι ἔγεινεν ὀρθόδοξος ἡ Θεοδώρα Τόκκου ὡς σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Περὶ τούτου οὐδεμίαν ἔχομεν μαρτυρίαν ὡς δεσμευθέντος δι' ἰδίας ὑποσχέσεως ὑπὸ τοῦ πάπα Μαρτίνου Δ', εἰ καὶ οὗτος εἶχε γράψει τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ, δι' ἧς παρῶρμα αὐτοὺς εἰς γάμον μετὰ Λατινίδων.

Ὁ γάμος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου μετὰ τῆς Θεοδώρας ἦτο πολιτικὸς ὑπὸ διπλῆν ἔποψιν. Ὅχι μόνον δῆλα δὴ νυμφευόμενος αὐτὴν ἐχαρίζετο εἰς τὰς ἐπαγγελίας τοῦ πατρὸς πρὸς τὴν Δύσιν καὶ τὰς παροτρύνσεις τοῦ πάπα Μαρτίνου καθ' ὅλου, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ τοπικὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου, ἐν ἧ' διέτριβεν ἀπὸ τῆς 26 Δεκεμβρίου 1427, ἐφαίνοντο εὐοδούμενα καὶ ἐν πολλοῖς ἐξομαλυνόμενα διὰ τοῦ τοιοῦτου γάμου. Καὶ δὴ εἰς τὴν ὀριστικὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀρχῆς τῶν

¹ Παρισιακοῦ κώδικος 2540 φ. 61^a-70^a.

² Μαδριτείου κώδικος CXXV Τόμ. XXIX φ. 954. "Ἴδε τὴν βραχεῖαν ταύτην μονωδίαν ἐκδεδομένην παρὰ τῷ *Iriarte* (Regiae bibliothecae Matritensis codices graeci MSS." Ἐν Μαδρίτῃ. 1769 σ. 535) μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Βιγκεντίου Μαρινερίου Βαλεντίνου, τοῦ καὶ ἐκγράψαντος τὸν κώδικα ἐκεῖνον.

³ Τὴν μετάστασιν τῆς Κλεόπης εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ἀποδέχονται ὁ τε *Vast* (Le cardinal Bessarion. Ἐν Παρισίοις. 1878 σ. 32) καὶ ὁ *Rocholl* (Bessarion. Ἐν Λειψίᾳ. 1904 σ. 36).

Παλαιολόγων καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον πλὴν τῶν ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατεχομένων ὀλίγων μερῶν τῆς χερσονήσου καὶ τῆς ἰδίας ἱερατικῆς πολιτείας τῶν Πατρῶν, διοικουμένης ὑπὸ τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου τῆς πόλεως, ἐξαρτωμένου ἀπὸ τοῦ πάπα, παρενεβάλλοντο οὐ μικρὰ ἐμπόδια. Ταῦτα δὲ ἦσαν τοῦτο μὲν ἢ ὑπὸ τοῦ Καρόλου Τόκκου ὡς ἐκδοχέως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐπὶ φιλαῶ ὀνόματι ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας ἀδελφοῦ Λεονάρδου κατοχῇ πόλεων τινῶν ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ, ἐν αἷς καὶ ἡ Γλαρέντζα, ἃς μάτην εἶχε πειραθῆ διὰ πολέμου νάνακτησῆ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος καταβάς εἰς τὴν Πελοπόννησον¹, τοῦτο δὲ ἢ ἐξακολουθοῦσα κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀντίπραξις τῆς ὑπὸ τῶν Βενετῶν ὑπερασπιζομένης ἐταιρείας τῶν Ναβαρραίων, ὧν ἤρχε μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1402 θάνατον τοῦ Σουπερανοῦ ὁ ἐπικίνδυνος Γενουήνσιος Κεντυρίων Ζαχαρίας. Νυμφευόμενος λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος τὴν Θεοδώραν Τόκκου, τοῦτο μὲν προσηύξανε τὰς εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀνηκούσας χώρας τῆς Πελοποννήσου, λαμβάνων ὄχι διὰ τῶν ὄπλων, ἀλλ' ὡς προΐκα τὰ ὑπὸ τῶν Τόκκων κατεχόμενα πολίσματα², τοῦτο δ' ἐμείου τοὺς ἀπὸ τῶν Ναβαρραίων κινδύνους, οἵτινες ἀπέβαινον ἔτι μικρότεροι διὰ τῆς νέας συγγενείας, ἣν συνῆψε πρὸς τοὺς Ζαχαρίας, γενόμενος σύγγαμβρος τοῦ Κεντυρίωνος Β', ἔχοντας σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῆς Θεοδώρας Κρέουσας³. Ὡς δ' εἶχον τὰ πράγματα ἐν Πελοποννήσῳ ἀπητεῖτο δραστηριωτάτη πολεμικὴ ἐνέργεια τῶν Παλαιολόγων

¹ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη ἐκδ. Βόννης σ. 240,5.

² Λαονίκου Χαλκοκονδύλη σ. 240, 8 x ε. Φραντζῆ σ. 128,15.

³ *Buchon* Nouvelles Recherches historiques sur la principauté française de Morée. Τόμ. Α' σ. 914 ἐν συνδυασμῷ πρὸς σ. 318.— *Hopf* Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 85. Τοῦ αὐτοῦ *Chroniques Gréco-Romanes*. Ἐν Βερολίνῳ. 1873 σ. 530 ἀρ. 4.— *Gregorovius* Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter. Ἐν Στουτγάρτη. 1889 Τόμ. Β' σ. 300 σημ. 4. Ἑλλ. μεταφρ. *Σπυρ. Π. Λάμπρου* Τόμ. Β σ. 304, σημ. 3.

πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἰδίως πρὸς κατὰκτησιν τῶν Πατρῶν, μεγίστη δὲ σύνεσις καὶ γενναιότης πρὸς ἄμυναν τῶν ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδύνων.

Ἐν μέσῳ δὲ τοιούτων περιστάσεων τὰ νυμφεῖα τοῦ Κωνσταντίνου πᾶν ἄλλο ὑπῆρξαν ἢ γαμήλιος πανηγυρίς ἡγεμόνος, καὶ ὁ γάμος ἐτελέσθη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1428 ἐν μέσῳ τοῦ στρατοπέδου ὡς γάμος στρατιώτου καὶ πολιορκητοῦ παρὰ τοὺς μύλους ἔξωθεν τῶν Πατρῶν, ὅς ἔμελλε νὰ πολιορκήσῃ ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τῶν ἀδελφῶν ¹.

Ἡ συζυγία τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τῆς Θεοδώρας φαίνεται ὑπάρξασα εὐτυχῆς. Ἀλλὰ βραχεῖα ὑπῆρξεν ἡ συμβίωσις αὐτῶν. Αἱ ἀνάγκαι τοῦ πολέμου καὶ ἡ μακρὰ παράτασις τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν ἠνάγκαζον τὸν δεσπότην νὰ μένη ὡς τὸ πλεῖστον μακρὰν τῆς συζύγου, συνήθως ἐν Χλεμουτζίῳ καὶ Γλαρέντζῃ ². Οὐδ' ἔζησε κἄν μακρὸν ἡ Θεοδώρα, ὥστε νὰ πολλαύσῃ τῶν ἀγαθῶν τῆς συζυγίας τοῦλάχιστον μετὰ τὴν τέλος ἐπελθοῦσαν ἄλωσιν τοῦ ἄστεως τῶν Πατρῶν καὶ ἔπειτα τῆς ἀκροπόλεως, ὅτε κατέστησάν πως τὰ πράγματα καὶ ἀπέβησάν πως ἡρεμώτερα τὰ κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον. Ἀπ' ἐναντίας δὲ μόλις ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος μετὰ τὸν γάμον ἀπέθανεν ἡ Θεοδώρα ἐν Σανταμέρῃ τῆς Ἀχαΐας τὸν Νοέμβριον τοῦ 1429. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐτάφη ἐν μιᾷ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Γλαρέντζας, μετὰ δὲ ταῦτ' ἀνεκόμισαν αὐτὴν εἰς τὴν ἐν Μυστρᾷ μονὴν τοῦ Ζωοδότου, ἐν ἣ ἔκειντο οἱ τάφοι τοῦ οἴκου τῶν ἐν Πελοποννήσῳ δεσποζόντων Παλαιολόγων ³.

¹ Φραντζῆ σ. 129,9.

² Φραντζῆ σ. 130,9. 135,9.

³ Φραντζῆ σ. 154,8· καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ ἡ βασίλισσα κυρία Θεοδώρα εὐρισκομένη εἰς τὸ Στάμηρον ἀπέθανε, καταλείψασα λύπην πολλὴν εἰς τὸν ἄνδρα αὐτῆς καὶ πάντας ἡμᾶς τοὺς αὐτῷ οἰκείους διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν καλλίστην. Ἐτάφη δὲ μέχρι τινὸς ἐν μιᾷ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Γλαρέντζας, καὶ μετὰ ταῦτα ἀνεκόμισαν αὐτὴν εἰς τὴν ἐν Σπάρτῃ τοῦ Ζωοδότου μονὴν. Ὁρθῶς ὅτε *Horf* (*Geschichte Griechenlands* ἐν τῇ *Allgemeine Encyclopädie* τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 85), τοῦτο βεβαίως τὸ χωρίον ἔχων ὑπ' ὄψιν, εἰ καὶ δὲν μνη-

Τῆς δ' ἄλλως εὐτυχούς, καθ' ἃ φαίνεται, συμβιώσεως τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Θεοδώρας τὸ μόνον ἀτύχημα πλὴν τῆς συχνῆς ἀπουσίας τοῦ συζύγου ὑπῆρξεν ἡ ταχυτάτη διὰ τοῦ θανάτου τῆς νέμρης λύσις τοῦ γάμου. Τῆς προώρου δὲ ταύτης θανῆς θρηνηδὸς παρέστη ἀνὴρ τῶν ἐπιφανεστάτων ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις, ὁ πολὺς ἱερομόναχος Βησσαρίων, ὁ ἔπειτα καρδινάλιος γενόμενος ἐν Ῥώμῃ. Τοῦτου τὸ ἐπίγραμμα, χαρᾶχθὲν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τάφου τῆς Θεοδώρας¹, ἐξέδωκεν ὁ Λέων Ἀλλατίος². Διέσωσαν δὲ τοῦτο μέχρις ἡμῶν καὶ τέσσαρες κώδικες, ὁ πιθανῶς χειρὶ τοῦ Βησσαρίωνος γραφεὶς Μαρκιανὸς 533 ἐν φ. 48°-49° (M), δύο Παρισιακοὶ, ὁ ὑπ' ἀρ. 456 ἐν φ. 248° (π) καὶ ὁ ὑπ' ἀρ. 941 ἐν φ. 188°-189° (Π), καὶ ὁ ὑπ' ἀρ. 100 τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Ῥικκαρδιανῆς βιβλιοθήκης ἐν φ. 151° (P)³. Καὶ ὁ μὲν Παρισιακὸς 941 ἐγράφη ἕνα αἰῶνα καὶ πρὸς μετὰ τὴν ποίησιν τοῦ ἐπιγράμματος, τῷ 1535⁴, οἱ δὲ λοιποὶ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα⁵.

μονεῦει αὐτοῦ, καὶ οἱ αὐτὸν ἀκολουθήσαντες ὡς τὸ Στάμηρον τοῦ Φραντζῆ ὑπολαμβάνουσι τὸ ἐκ τοῦ γαλλικοῦ οἴκου τῶν Saint-Omer φερωνομούμενον Σανταμέρη τῆς Ἀγλαίας ἐν τῷ σημερινῷ δήμῳ Δύμης.

¹ Τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἐπιγράμματος ἐν τοῖς κώδιξι περὶ ὧν γίνεται λόγος κατωτέρω.

² De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione. Ἐν Κολωνίᾳ. 1648 σ. 955-956 ἐκ κώδικος εὑρισκομένου παρ' αὐτῷ τῷ Ἀλλατίῳ. Τὸ ὑπὸ τοῦ *Martini* (Catalogo di manoscritti Greci esistenti nelle biblioteche Italiane. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1896. Τόμ. Β' σ. 218) ἀναφερόμενον ἀπόγραφον τοῦ ἐπιγράμματος τούτου ἐν τῇ τῆς Ῥώμης βιβλιοθήκῃ Vallicellana (Allatiana 191 (CX)) εἶνε πιθανώτατα αὐτὸ τὸ πρωτόγραφον τοῦ Ἀλλατίου τὸ χρησιμεῦσαν εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἔκδοσιν.

³ Οὐκ ὀρθῶς ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ κώδικος τούτου ὁ *Vitelli* (Indice de'codici Greci Riccardiani, Magliabechiani e Marcuccelliani ἐν τοῖς Studi Italiani di Filologia classica Τόμ. Β', 1894, σ. 536) λέγει, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἀποτελοῦσι XXV versus, ἐν ᾧ τοῦτο σύγκειται ἐκ στίχων εἰκοσιέξ.

⁴ *Omoné* Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale. Ἐν Παρισίοις. 1898 Τόμ. Α' σ. 180.

⁵ Ἄξιον προσοχῆς εἶνε, ὅτι ὁ Παρισιακὸς 456 σημειοῦται ὑπὸ τοῦ κ *Omoné* (ἐνθ' ἀν. σ. 456) γραφεὶς τῷ 1426, ἤτοι τρία ὄλα ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τῆς Κλεόπης. Εἰκάζω ἐντεῦθεν, ὅτι φύλλα τινὰ τοῦ κώδικος, ἰδίως δὲ τὰ ἐν οἷς περιλαμβάνεται τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Βησσαρίωνος, κενὰ μείναντα, ἐγράφησαν ἀργότερον ὑπ' ἄλλης χειρός.

Ἐκ τῶν τεσσάρων δὲ τούτων κωδίκων, ὧν τοὺς δύο Παρισιακοὺς ἀντέβαλε προθύμως χάριν ἐμοῦ τὸν Νοέμβριον 1903 ὁ κ. Oumont, καὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἀλλατίου (A)¹ ἐκδίδω ἐνταῦθα το ἐπίγραμμα τοῦτο τοῦ Βησσαρίωνος, ἔχον ὧδε·

Στίχοι ἰαμβικοὶ ἐπιτύμβιοι
ἐπὶ τῇ μακαρίτιδι καὶ ἀοιδίμῳ κυρίᾳ ἡμῶν βασιλίδι
κυρίᾳ Θεοδώρα τῇ Παλαιολογίνῃ
ποιηθέντες παρὰ Βησσαρίωνος ἱερομονάχου*.

- Ἦν ἄν τις εἴποι μηδαμῶς ἐνδοιάσας
μίμημ' ἀνεξέλεγκτον οἶας εἰκόνας,
ἄγαλμα καλοῖς φεῦ ὅσοις διαπρέπον,
στήλην χαρίτων καὶ φρονήσεως ὄρον
5 γένους τε κόσμον καὶ ξυνὴν πανδαισίαν,
ταύτην ὁ λυγρὸς οὔτοςί κρύψας τάφος
ἄψυχον, ἄπνουν καὶ λόγου παντὸς δίχα
δείκνυσι πᾶσιν. ὦ ξένου μυστηρίου.
Ταύτη, Λατίνων ἐκ γένους βλαστησάση
10 ρίζης ἀνασχούση τε τῆς Ἰταλίδος,
γονεῖς ἀγαθοὶ πατέρες φίλου τέκους
ᾤφθησαν ὄντες σφῶν γένει κόσμος μέγας.
Ὡς οὖν ἔχουσα καὶ γένους τε καὶ τρόπου
ἀρμόζεται δὴ πρὸς γάμου κοινωνίαν
15 Ἄρην πνέοντι καὶ φόνους ἐν ταῖς μάχαις
αἰσθήσεως θρόνῳ τε καὶ φρενῶν βάθει,
δεινῷ μαχητῇ Κωνσταντίνῳ δεσπότῃ,
καταξιούται βασιλείου καὶ λέχους

¹ Περιττόν ἔχοινα νὰ ὑποσημειώσω τὰς περὶ τὴν στίξιν διαφορὰς τοῦ Ἀλλατίου, εἰ καὶ τινες αὐτῶν ἀλλοιοῦσι τὸ νόημα.

* Στίχοι ἰαμβικοὶ — ἱερομονάχου Π : Στίχοι ἰαμβικοὶ. . . . κυρᾷ θεοδώρα — ἱερομονάχου π : Στίχοι ὅμοιοι ἐπὶ τῷ τάφῳ τῆς μακαρίτιδος βασιλίσσης κυρᾷ θεοδώρας τῆς παλαιολογίνης Μ : Στίχοι ἰαμβικοὶ ἐπὶ τῇ μακαρίτιδι καὶ ἀοιδίμῳ βασιλίσσῃ κυρία θεοδώρα τῇ παλαιολογίνῃ Ρ : λείπει Α 2. Τὸ οἶας δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ μεταβληθῇ εἰς θείας
10. ἀνασχούση ΜΠπ : ἀνισχούση Ρ 13. ὧς ΜΠπ : ὧς Ρ

καὶ κλήσεως πρὸς· καὶ γὰρ εἶχεν ἀξίως.

- 20 Συζήσασα χρόνον δὲ βραχὺν καὶ πάνυ
τούτῳ, μετέστη πρὸς μονὰς οὐρανίους,
ὠδίσι αὐταῖς προσλιποῦσα τὸν βίον,
ὅπως, ὀδυνῶν ἐξιοῦσα τοῦ βίου,
χαρᾶς ἀλήκτου τῆς ἐν Οὐλύμπῳ τύχῃ,
25 ὃ μὴ μαρραίνει μηδὲ καλύπτει χρόνος
ποθοῦσα πάντως καὶ ἐφευροῦσα στέφος.

Δι' ὧν ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ λέγει ὁ Βησσαρίων περὶ τοῦ Κωνσταντίνου ὡς Ἄρην πνέοντος καὶ φόνους ἐν ταῖς μάχαις ὑπομιμνήσκονται αἱ ἰδιάζουσαι περιστάσεις τοῦ γάμου τῆς Θεοδώρας ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν φροντίδων τοῦ συζύγου περὶ τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν. Βασίλισσα δὲ ὀνομάζεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ καὶ τῆς προσωνομίας ταύτης ὑπόδειξις γίνεται καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις ἐν στ. 19 τοῦ ἐπιγράμματος, διότι, καθ' ἃ ἄλλοτ' ἀπέδειξα, οἱ δεσπότες καὶ αἱ δέσποιναί τῶν ἑλληνικῶν δεσποτάτων ἔφερον καὶ τὴν προσωνομίαν βασιλέων καὶ βασιλισσῶν¹. Ἄλλ' ἡ κυριωτάτη σημασία τοῦ ἐπιγράμματος ἔγκειται εἰς τὸ ἐξ αὐτοῦ δίδαγμα, καθ' ὃ ἡ Θεοδώρα ἀπέθανεν ὠδίσι αὐταῖς προσλιποῦσα τὸν βίον. Ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ θάνατος τῆς συζύγου τοῦ Κωνσταντίνου προῆλθεν ἐκ δυστοκίας², συναποθανόντος καὶ τοῦ τέκνου, καθ' ἃ δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εικάσωμεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὐδεμία ὑπ' οὐδενὸς γίνεται μνεία τοιοῦτου γόνου τοῦ Κωνσταντίνου³.

23. τοῦ βίου ΜΠΡ : τῶν βίων π 24. οὐλύμπῳ ΜΠκ : οὐλήμπῳ Α :
ὀλύμπῳ Ρ τῆς Μπ Ρ : τῆς ἐκ τοῦ τὸ πρῶτον γραφέντος τῇ Π τύχῃ ΜΡ :
τύχης ἐκ τοῦ τὸ πρῶτον γραφέντος τύχῃ Π 25. ὃ ΜΠπΡ : ἦν Α μηδὲ
ΠπΡ : μὴδὲ Μ

¹ Ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Α' σ. 39 κ. ε.

² Ὁρθῶς ἐκ δυστοκίας λέγει θανοῦσαν, τὴν Θεοδώραν καὶ ὁ κ. Σ. Ν. Θωμόπουλος Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν. Ἐν Ἀθήναις. 1888 σ. 315 σημ. 2.

³ Πλὴν τοῦ ἐπιγράμματος τούτου τοῦ Βησσαρίωνος εἰς Θεοδώραν Παλαιολογίαν τὴν σύζυγον τοῦ Κωνσταντίνου περιεσώθησαν καὶ α' Ἐπιτάφιοι εἰς τὴν Παλαιολογίαν Θεο-

Μετὰ δὲ πάροδον ἑνδεκά ὄλων ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς Θεοδώρας ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ἔχων ἡλικίαν τριάκοντα καὶ ἕξ ἐτῶν, ἀπεφάσισε τῷ 1440 νὰ συνάψῃ δεύτερον γάμον. Ἦγαγε δὲ τὸν Κωνσταντῖνον εἰς τοιαύτην ἀπόφασιν πιθανώτατα ἡ ἀπουσία ἄρρενος γόνου τῆς βασιλικῆς οικογενείας τοῦ Βυζαντίου, κινδυνευούσης νὰ ἐκλίπη. Οὐ μόνον ὁ ἀδελφὸς καὶ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης παρὰ τοὺς τρεῖς αὐτοῦ γάμους οὐδένα εἶχεν ἀποκτήσει υἱόν, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς τῶν ἀδελφῶν, ἄτε τῶν υἱῶν τοῦ νεωτάτου τῶν ἀδελφῶν Θωμᾶ, τοῦ Ἀνδρέου καὶ Μανουήλ, τεχθέντων ὑπὸ τῆς τούτου συζύγου Αἰκατερίνης Ἀσανίνης πολὺ κατόπιν. Παρώτρυνε δὲ ἴσως εἰς γάμον τὸν Κωνσταντῖνον ἐπὶ προσδοκίᾳ ἄρρενογονίας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης, ὅστις ὡς διάδοχον τοῦ θρόνου προέκρινεν αὐτὸν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Θεοδώρου.

Ἐξέλεξε δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ αὐθέντου τῆς Λέσβου Δορίνου Α΄ Γατελούζου¹, ὅστις ἔνεκα κηδεστίας τοῦ οἴκου πρὸς τοὺς Παλαιολόγους ἔφερεν ἐκ μη-

οδώραν τοῦ πρωτασηκρήτις τοῦ Νεοκαισαρείτου ἔτι ζῶσαν τούτους γραφῆναι ζητήσαντες ἐκδεδομένοι ὑπὸ τοῦ *Bandini* (*Catalogus codicum Graecorum Bibliothecae Mediceo-Laurentianae*. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1766 Τόμ. Β΄ σ. 296) ἐκ τοῦ φ. 70 τοῦ *Plut. LVI Cod. III*. Καὶ ἀναγινώσκομεν μὲν παρὰ τῷ *Bandini* ἐν τῇ ἐπιγραφῇ «Ἐπιτάφιοι εἰς τὴν Παλαιολογίαν Θεοδώρου τοῦ πρωτασηκρήτις τοῦ Νεοκαισαρείτου. . . .» ἀλλ' ἡ λέξις Θεοδώρου εἶνε παρανεγνωσμένη παρ' αὐτῷ, ὡς ἐπίσθην ἐκ τῆς γενομένης ἀντιβολῆς τοῦ κώδικος, ἐν ᾧ φέρεται Θεοδώραν. Ἀλλ' ἡ Θεοδώρα Παλαιολογίνα, εἰς ἣν ἀναφέρεται τὸ ἐπιτάφιον ἐκεῖνο ἐπίγραμμα, δὲν εἶνε ἡ σύζυγος τοῦ Κωνσταντῖνου, ἀλλ' ἄλλη ὁμώνυμος, πιθανῶς δὲ ἡ γαμετὴ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Παλαιολόγου. Συμπίπτει δὲ πρὸς τούτους τοὺς χρόνους καὶ τὸ ὄνομα τοῦ γράφαντος, τοῦ Νεοκαισαρείτου. Οὗτος εἶνε πιθανῶς ὁ αὐτὸς ὃν εὐρίσκωμεν μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν εἰς οὓς ἐπιστέλλει ὁ πολὺς πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Κύπριος ὁ ζήσας ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μιχαήλ καὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου. Ἴδε *Bandini* ἐνθ. ἀν. Τόμ. Γ΄ σ. 318.

¹ Παρὰ τῷ *Φραντζῆ* σ. 193,1 ὁ πενθερὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Παλαιολόγου πλημμελῶς καλεῖται *Νοταρῶς Παλαιολόγος ὁ Γατελιούτζης*, παρέλαθε δὲ τὸ πλημμελὲς τοῦτο ὄνομα καὶ ὁ *A. Β[υζάντιος]* ἐν σ. 34 τοῦ προλόγου τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως τοῦ *Μορτμάννου*. Τὸ σφάλμα τοῦτο δὲν εἶνε αὐτοῦ τοῦ *Φραντζῆ*, ἀλλὰ τῶν κακῶν ἀπογράφων, ἐξ ὧν ἐξεδόθη τὸ Χρονικὸν αὐτοῦ. Ἐν τῷ ἐμῷ κώδικι τοῦ Χρονικοῦ τούτου, περὶ οὗ ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Β΄ σ. 366, ἀναγινώσκομεν πρᾶ-

τρογονίας καὶ τὸ ἐπώνυμον Παλαιολόγου¹. Ἐκαλεῖτο δὲ ἡ μελλόνυμφος Αἰκατερίνη. Πρὸς διάπραξιν δὲ τοῦ γάμου τούτου ἀπέστειλεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς Λέσβον τὸν πιστὸν Φραντζῆν, ὅστις καὶ ἀπῆλθεν αὐτόσε τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1440². Καὶ συνεφωνήθησαν μὲν τὰ τοῦ γάμου, ἀλλ' ἡ ἐλεεινὴ διαγωγὴ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Δημητρίου, εὐρισχομένου εἰς διάστασιν πρὸς τε τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὸν βασιλεύοντα Ἰωάννην καὶ πολλὰς παρέχοντος εἰς αὐτοὺς μερίμνας, ἐπήνεγκεν ἀναβολὴν τοῦ γάμου ἐφ' ἰκανοὺς μῆνας. Τέλος δὲ τῆς 27 Ἰουλίου ἀπῆλθεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς Λέσβον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ βασιλικῶν τριήρων καὶ ἐτέλεσε τοὺς γάμους αὐτοῦ μετὰ τῆς Αἰκατερίνης Γατελούζου. Διοικητῆς δὲ τοῦ γαμηλίου στολίσκου ἦτο ὁ δρουγγάριος Λουκάς Νοταρᾶς ὁ ἔπειτα γενόμενος μέγας δαούξ. Διαμείνας δ' ὁ Κωνσταντῖνος ὡς νεόνυμφος ἐν Λέσβῳ μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1441, κατέλιπεν ἔπειτα τὴν σύζυγον ἐν Λέσβῳ καὶ ἔπλευσεν εἰς Πελοπόννησον μετὰ τοῦ Φραντζῆ³. Μετὰ δὲ τινὰς μῆνας, δεινωθέντων τῶν κατὰ τὸν Δημήτριον, ὅστις, μὴ αἰδεσθεὶς νὰ συμμαχήσῃ μετ' αὐτῶν τῶν Τούρκων, ἀπέκλεισε μετὰ τῶν συμμάχων ἐκείνων τὴν Κων-

γματι κῶρ Ντορῆ Παλαιολόγου τοῦ Κατελιούτζη. Ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον, ὅτι δὲν παρίσταται ἀνάγκη, καθ' ἃ προέτεινε ὁ Ἰούλιος Friedländer (Beiträge zur älteren Münzkunde σ. 40) καὶ ἀπεδέχθη ὁ Μαξιμιλιανὸς Lehnerdt (Ioannis Canabutzæ ... in Dionysium Halicarnasensem commentarius. Ἐν Λειψία. Teubner. 1890 σ. X ἐν σημ.) νὰ ἐπανορθωθῇ τὸ Ντορίον τοῦ Χαλκοκονδύλη ἐκδ. Βόννης σ. 469,11 εἰς Ντορίνον. Παρὰ δὲ τῆς Κριτοβούλω (Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Ε' σ. 113 § XIII) ὁ Δορίνος καλεῖται ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον Δωρισύς.

¹ Φραγκίσκος Γατελοῦζος, ὁ πάππος τοῦ Δορίνου, εἶχε σύζυγον Μαρίαν Παλαιολογίαν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε'. Ἐνεκα δὲ τούτου τοῦ γάμου προσέλαβον οἱ κατόπιν Γατελοῦζοι ἐκ μητρογονίας τὴν προσωνυμίαν Παλαιολόγων. Καὶ ἄλλως δὲ εἶχον ἤδη συνδεθῆ οἱ Γατελοῦζοι πρὸς τοὺς Παλαιολόγους διὰ τοῦ ἐν ἔτει 1397 τελεσθέντος γάμου τῆς θυγατρὸς τοῦ Φραγκίσκου Εὐγενίας μετὰ τοῦ Ἰωάννου Ζ' τοῦ ἐν ἔτει 1390 στασιάσαντος κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ε' (Horn Chroniques Greco-Romanes σ. 502).

² Φραντζῆ σ. 192,19.

³ Φραντζῆ σ. 193,5-23.

σταντινούπολιν, ὁ Κωνσταντῖνος ἀπῆλθε τὸν Ἰούλιον 1442 εἰς βοήθειαν τῆς βασιλευούσης. Διελθὼν δὲ διὰ τῆς Λέσβου, παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν σύζυγον Αἰκατερίνην. Ἐν ᾧ δ' ἀναπλέων πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν εὐρίσκετο κατὰ τὴν Λήμνον, εὐρέθη ἀντιμέτωπος τοῦ ἀνά τὸ Αἶγαῖον πλέοντος τουρκικοῦ στόλου, οὗ ὁ στόλαρχος Ἀχμέτ, ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν νῆσον, ἐπολιορκῆσε τὸν Κωνσταντῖνον ἐν τῷ φρουρίῳ Κοτζίνῳ (Κοκκίνῳ). Ἀλλὰ, καίτοι ἡ πολιορκία παρετάθη ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἡμέρας, καὶ τὰ τηλεβόλα τῶν Τούρκων ἠδυνήθησαν νὰ καταρρίψωσι τὰ τείχη, οἱ Τούρκοι ἀπῆλθον ἄπρακτοι χωρὶς νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν¹. Ἀλλ' ὁ μακρὸς ἐκ τῆς πολιορκίας κίνδυνος ἐτάραξεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν Αἰκατερίνην, οὔσαν ἔγκυον, καὶ εἰς τοσοῦτον ἐνέβαλεν αὐτὴν φόβον, ὥστε ἀσθενήσασα καὶ παθοῦσα ἔκτρωσιν κατ' Αὐγούστον μῆνα τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1442 ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐν Παλαιοκάστρῳ τῆς Λήμνου².

Οὕτως ἀτυχεῖς ὑπῆρξαν ἀμφότεροι οἱ γάμοι τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀμφότεραι αἱ σύνευνοι ἔζησαν βραχύτατα μετ' αὐτοῦ, περισπώμενου ὑπὸ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀμφοτέρας δ' ἀπέβαλεν ὁ δεσπότης, μὴ εὐτυχήσας νὰ ἴδῃ ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον τὸν καρπὸν τῆς νηδύος αὐτῶν.

Καὶ ἡ μὲν περαιτέρω ἔρευνα θὰ καταδείξῃ, ὅτι οὐδεμίαν ἄλλην ἔσχε σύζυγον ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προβῶ εἰς αὐτὴν, ἀναγκαῖον κρίνω νὰ διαλευκάνω ἐνταῦθα δύο ὀνόματα συζύγων τοῦ Κωνσταντίνου, ἅτινα ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται ἀσύμφωνα πρὸς τὰ ἤδη ἐκτεθέντα, ἠδύναντο δὲ νὰ παρεμβάλωσι καὶ δυσχερείας εἰς τὴν κατόπιν ἔρευναν. Ὁ ἐν τῇ Ἀτεστιά (Estense) βιβλιοθήκῃ τῆς Μοδένης κωδῖξ α. S. 5. 5 ὁ φέρων τὸν ἀριθμὸν 122 ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Ρυπ-

¹ Φραντζῆ σ. 194,24-195,7. — Χαλκοκονδύλη ἐκδ. Βόννης σ. 306,1-6.

² Φραντζῆ σ. 195,7-10. Πρὸς. Hopf Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ Ersch καὶ Gruber Τόμ. 86 σ. 110. "Ἀν αἱ μηνολογίαι τοῦ Φραντζῆ ἔχωσιν ὀρθῶς, ἡ ἐγκυμοσύνη τῆς Αἰκατερίνης εὐρίσκετο μόλις ἐν τῇ ἀρχῇ.

toni¹, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ περιέχων τὸ διὰ τῶν εἰκόνων τῶν αὐτοκράτορων κεκοσμημένον Χρονικὸν τοῦ Ζωναρᾶ, περὶ οὗ ἔγεινε λόγος ἀνωτέρω², περιέχει ἐν φ. 289^α δι' ἄλλης χειρὸς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος βραχεῖαν πραγματείαν ἢ μᾶλλον ἀναγραφὴν « Περὶ τῶν αὐγουστῶν (= αὐγουστῶν) τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει », τελευτῶσαν ὧδε: Ἄννα Σοφία καὶ Μαρία Ἰωάννου νέου Παλαιολόγου τοῦ καλοῦ βασιλέως. Καρουλήνα καὶ καὶ Δωρῖνα Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Καὶ τὰ μὲν ὀνόματα τῶν τριῶν συζύγων τοῦ ἀδελφοῦ καὶ προκατόχου τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰωάννου, ἔχουσιν ὀρθῶς, ἀναφερόμενα εἰς Ἄνναν τὴν θυγατέρα τοῦ μεγάλου δούκῃς τῆς Ῥωσίας Βασιλείου, Σοφίαν τὴν θυγατέρα τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου Ἰωάννου Β' Παλαιολόγου καὶ Μαρίαν τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἄλλὰ τίνες εἶνε αἱ σύζυγοι τοῦ Κωνσταντίνου Καρολίνα καὶ Δωρῖνα; Εἶνε ἄλλαι παρὰ τὰς ἤδη γνωστὰς ἡμῖν; Πλανᾶται ἄρα ὁ χρονογράφος ἢ εἰσφέρει τι νέον, ταρασσὸν τοὺς κύκλους ἡμῶν; Οὐδὲν τοιοῦτον συμβαίνει. Ἡ Καρολίνα καὶ ἡ Δωρῖνα εἶνε αὐταὶ αἱ ἤδη γνωσταὶ ἡμῖν σύζυγοι τοῦ Κωνσταντίνου, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλα ὀνόματα, ἀμφοτέρα πατρωνυμικά. Καὶ Καρολίνα μὲν εἶνε ἡ Μαγδαληνὴ ἢ Θεοδώρα Τόκκου, ὀνομαζομένη Καρολίνα ἀπὸ τοῦ θείου Καρόλου Τόκκου τοῦ εἰσποιησαμένου τὰ τέκνα τοῦ πατρὸς αὐτῆς Λεονάρδου, Δωρῖνα δὲ εἶνε ἡ Αἰκατερίνη Γατελούζου, ὀνομαζομένη οὕτως ἀπὸ τοῦ πατρὸς Δορίου ἢ Δορίνου³.

Ἄλλ' ὁ ἐνδεικνυόμενος ὡς μέλλων αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἀκμαῖος ἀκόμη, ἐπιτακτικὴ δὲ οὐχ ἦττον ἢ πρότερον περίστατο ἢ ἀνάγκη τῆς δι' ἀρρενογονίας διαδοχῆς τοῦ θρόνου.

¹ Indice de' codici greci della biblioteca Estense di Modena ἐν τοῖς Studi Filologici di filologia classica Τόμ. Δ' (1896) σ. 462.

² Ἡ ἀνωτέρω σ. 403.

³ Ἡ ἀνωτέρω σ. 427.

Διὸ βλέπομεν γινομένους λόγους περὶ τρίτου γάμου τοῦ Κωνσταντίνου, εὕρισκομένου ἔτι ἐν Πελοποννήσῳ ὡς δεσπότη. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἤρξαντο τῷ 1444 διαπραγματεύσεις περὶ συζεύξεως αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Ἰσαβέλλας Ὀρσίνη¹. Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων τούτων ἤξιώσε τῆς πατρικῆς αὐτοῦ προσοχῆς τὸν Κωνσταντῖνον αὐτὸς ὁ δόγης τῆς Βενετίας. Περιεβάλλετο δὲ τότε τὴν ἀρχὴν ταύτην ὁ περιλάλητος Φραγκίσκος Φόσκαρις (1429-1457). Καὶ δὴ, μεσιτεύοντος τοῦ Ἀλοῦσίου Διέδου²,

¹ Giornali Napolitani παρὰ τῷ *Muratorì* Scriptores rerum Italicarum. Ἐν Μεδιολάνῳ 1732. Τόμ. ΚΑ' σ. 1128: Del' 1444. Il principe di Taranto trattò di dare Isabella sua nipote ad un frate dell' Imperatore di Costantinopoli, al quale veniva per successione l'Impero. Ὁρθῶς δ' εἰς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ ὄχι τὸν Θεόδωρον Παλαιολόγον ἀναφέρει ταῦτα ὁ *Hopf* Geschichte Griechenlands Τόμ. 86, σ. 110 ὀρίζων, ὅτι ἡ ἐνταῦθα μνημονευομένη εἶνε ἡ Ἰσαβέλλα Ὀρσίνη, ἀδελφὴ καὶ ὄχι ἀνεψιὰ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος. Εἶνε δὲ αὕτη πιθανῶς Ἰσαβέλλα Ὀρσίνη ἡ ἐγγονὴ τοῦ Ραῖμονδέλλου, ἀποθανόντος τῷ 1406, ἧτις μετ' ἀποτυχίαν γάμου μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ἀλφόνσου τῷ 1444, ἐνυμφεύθη τὸ αὐτὸ ἔτος Φερδινάνδον τὸν Ἀραγωνικὸν τὸν ἐν ἔτει 1458 ἀναρρηθέντα βασιλέα τῆς Νεαπόλεως, νόθον υἱὸν τοῦ Ἀλφόνσου. Ἀπέθανε δὲ ἡ Ἰσαβέλλα τῷ 1465. Ἰδε *Litta* Famiglie celebri Italiane. Τόμ. Ζ', κεφ. LVII Π/ν. 12 (Orsini.— Ramo de' Conti di Lecce, Duchi di Venosa e principi di Taranto).

² Ὁ παρὰ τῷ *Φραντζῆ* ἐκδ. Βόννης σ. 324,4 Ἀλωῦσιος (ἐν τῷ ἐμῷ κώδικι Ἀλοῦσιος) Διέδος εἶνε πιθανῶς ὁ αὐτός, ὃν κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὕρισκομεν κυβερνῶντα τὰς τρεῖς βενετικὰς γαλέρας τοῦ Τανάδος καὶ ἀναλαμβάνοντα ἔπειτα τὴν λιμεναρχίαν ἐν τῇ βασιλευσούσῃ. Ἰδε *Niccolò Barbaro* Giornale dell' assedio di Constantinopoli ἐκδ. *Cornet*. Ἐν Βιέννῃ. 1856 σ. 8, 11, 15, 29, 33, 38, 57, 58. Ὁ Διέδος συμμετέσχε ζωηρῶς τοῦ ὑπὲρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγῶνος μετὰ τῶν δύο υἱῶν Μαρίνου καὶ Βικτωρος (αὐτόθι σ. 16), ὑπῆρξε δὲ μετὰ τῶν κατὰ τὴν ἄλωσιν διασωθέντων Βενετῶν (αὐτόθι σ. 60). Πρὸς *Zorzo Delfin* Assedio e presa di Constantinopoli tratto dalla cronica delle famiglie nobili di Venezia (ἐκδ. *Dethier* ἐν Monumenta Hungariae Historica Τόμ. XXII, μέρ. α' σ. 1002 § 46). Στερούμενος τὴν πρώτην ἔκδοσιν, τὴν τοῦ Thomas, παραπέμπω ἐνταῦθα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Dethier ἔκδοσιν ταύτην τῶν πηγῶν περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἧτις περιλαμβάνεται ἐν τοῖς τόμοις XXI, μέρ. α' καὶ β' καὶ XXII μέρ. α' τῶν Monumenta Hungariae Historica τῶν ὑπὸ τῆς ἐν Βουδαπέστη οὐγγρικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν ἐκτυπωθέντων, ἀλλὰ μὴ ἐκδοθέντων ὑπ' αὐτῆς ἔνεκα τῶν τυπογραφικῶν παροραμάτων καὶ τῶν ἐν αὐτῇ εὐρισκομένων ἄλλων σφαλμάτων καὶ διὰ τοῦτο θεωρουμένης ὡς χειρογράφου κατὰ τὸ σημεῖωμα τὸ ἀναγεγραμμένον ἐπὶ τοῦ ἀντιτύπου, ὕπερ εὐηρεστήθη κατὰ παράκλησιν

ὁ δόγης προέτεινεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον τὴν χεῖρα μιᾶς τῶν θυγατέρων¹ μετὰ πολλῆς προικός. Ὁ γάμος δὲ οὗτος ἠδύνατο νὰ ποθῆ μεγάλως ὠφέλιμος εἰς στήριξιν τῶν Ἑλλήνων ἐν Πελοποννήσῳ ἐναντίον τῶν Ναβαρραίων καὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Τούρκων, καὶ ἡ μετὰ τοῦ Βενετοῦ δόγη κηδεστία τοῦ Κωνσταντῖνου οὐδὲν εἶχε τὸ ἄτοπον. Διὸ ὁ Κωνσταντῖνος, παρορμώμενος ἄλλως καὶ σχεδὸν ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τε τοῦ Φραντζῆ καὶ ἄλλων τῶν περὶ αὐτὸν, συνῆνεσεν εἰς τὰ προτεινόμενα ἐκ Βενετίας. Ἀλλὰ, πρὶν ἢ ὁμολογηθῶσι τελείως τὰ τοῦ γάμου, ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος τῆς 3 Ὀκτωβρίου 1448, μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας, τῆς 12 Μαρτίου 1449, εἰσέπλεεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν βασιλεύουσάν, ὅπως διαδεχθῆ αὐτὸν ὡς αὐτοκράτωρ. Ἡ δὲ ἀνάρρησις αὐτοῦ μετέβαλε τὰ πράγματα. Οὐ μόνον αὐτὸς ἔκρινε πλέον τὸ συνοικέσιον ἀνοίκειον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς πόλεως ἄρχοντες καὶ αἱ ἀρχόντισσαι δὲν κατεδέχοντο νὰ γείνη κυρία αὐτῶν κόρη Βενετοῦ καὶ οἱ ἄλλοι γαμβροὶ καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ δόγη νὰ γείνωσι σύγγαμβροὶ καὶ γυναικάδελφοὶ τοῦ βασιλέως². Οὐχ ἤττον ὁ

μου νὰ μοι δωρήσῃ ἡ εἰρημένη Ἀκαδημία τῷ 1895· quoique l'Académie ne le donne par volontiers à cause du nombre considérable des fautes qui s'y trouvent.

¹ Λέγει μὲν ὁ Φραντζῆς σ. 324,6 λάβῃ εἰς γυναῖκα αὐτοῦ τὴν τοῦδε τοῦ δουκὸς θυγατέρα, ἀλλὰ παρατηρητέον, ὅτι ὁ Φόσκαρις εἶχε τέσσαρας θυγατέρας, τὴν Καλλιαν, σύζυγον τοῦ ἱππότη Ἀνδρέου Δονάτου, τὴν Μαρίαν, ἀποθανοῦσαν ἄγαμον, τὴν Παῦλαν, σύζυγον Ἰερωνύμου Μιχέλη, καὶ τὴν Λευκὴν (Bianca), σύζυγον Μάρκου Ρουτζίνη. Ἴδε *Litta Famiglia celebri Italiane*. Τόμ. Γ', κεφ. XXX. Μὴ μνημονευομένων δὲ τῶν ἐτῶν καθ' ἃ ἔγημαν αἱ τρεῖς ἔγγαμοι, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰμεθα βέβαιοι, ἂν ἡ θυγάτηρ τοῦ Φόσκαρι ἢ προταθείσα εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον ὑπῆρξεν ἢ ἄγαμος μείνασα Μαρία. Ὅπως δὲ ποτε δ' οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Φραντζῆ σ. 324,15, εἶχον γινῶσιν, ὅτι ὁ Φόσκαρις εἶχε καὶ ἄλλας θυγατέρας.

² Φραντζῆ σ. 324,11· Ὡς δὲ ἐγένετο βασιλεὺς καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Πόλιν, τοῦτο ἀνοίκειον ἦν· πῶς γὰρ ἐδύνατο οἱ τῆς Πόλεως ἄρχοντες καὶ ἀρχόντισσαι κυρία καὶ δέσποιναν αὐτῶν καταδεχθῆναι Ἑνετοῦ θυγατέρα, καὶ τοὺς γαμβροὺς αὐτοῦ τοὺς ἄλλους καὶ υἱοὺς συγγάμβρους καὶ γυναικαδελφοὺς εἶναι τῷ βασιλεῖ, ἐνδόξου μὲν ἴσως καὶ δουκὸς ὄντος, ἀλλὰ πρόσκαιρος ἦν. Ὁρθότερον δ' ἔχουσι ταῦτα ἐν τῷ ἐμῷ κώδικι τοῦ Φραντζῆ ὧδε· Ἀλλὰ μετὰ τὸ γενέσθαι αὐτὸν βασιλεῖα καὶ εἰς τὴν Πόλιν

Φόσκαρις ἐπανέλαβε καὶ μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Κωνσταντίνου ὡς βασιλέως τὰς περὶ τοῦ γάμου μετὰ τῆς θυγατρὸς προτάσεις· ἀλλ' αὐταὶ ἀπεκρούσθησαν διαρρήδην, τοῦτο δ' ἔγεινεν ἀφορμὴ ἐχθροπαθείας τοῦ δόγη κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ἐσχάτου κινδύνου¹.

Καὶ ταῦτα μὲν μανθάνομεν παρὰ τοῦ Φραντζῆ περὶ τοῦ μελετηθέντος συνοικεσίου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ δόγη τῆς Βενετίας. Ἀλλ' ἐξ ἄλλης πηγῆς ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, εὕρισκόμενος ἐν Πελοποννήσῳ, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τῶν μετὰ τοῦ Φόσκαρι διαπραγματεύσεων διενήργει καὶ ἄλλην μνηστείαν, ἣν, φαίνεται, προετίμα τῆς ἐκ Βενετίας προταθείσης. Ἦτο δὲ ἡ προκριθεῖσα νύμφη, περὶ ἧς οὐδὲν λέγει ὁ Φραντζῆς ἢ ἄλλος τις τῶν Βυζαντίνων, ἡ ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας. Μαρτυρεῖται δὲ τοῦτο ὑπ' ἐγγράφου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας Ἀλφόνσου Ε' (1416-1458), ὅστις ἀπὸ τοῦ 1442 ἤρχεν ὡς Ἀλφόνσος Α' καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, περιελθόντος ἀπὸ τοῦ ἀνδηγαυικοῦ οἴκου εἰς τὸν ἀραγωνικόν. Πρὸς τοῦτον ἀπέστειλε τῷ 1448 ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος τῆ 24 Φεβρουαρίου 1448 πρέσβυν τὸν Μανουὴλ Δισύπατον, τοῦτο μὲν ὅπως ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ βοήθειαν ἐναντίον τῶν Τούρκων, τοῦτο δὲ ὅπως μεσιτεύσῃ περὶ γάμου τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας, ἀνεψιοῦ τοῦ Ἀλφόνσου, καὶ ἐτέρου γάμου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου, ἀνεψιάς τοῦ Κωνσταντίνου. Καὶ περὶ μὲν τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου ἀπήντησεν ὁ

παραγενέσθαι, ἀνοίκειον τοῦτο καὶ οὐχ ἀρμόζον παρὰ πάντων ἐκρίθη· οὐ γὰρ ἠνέσχοιο οἱ τῆς πόλεως ἄρχοντες τε καὶ ἀρχόντισσαι Ἐνετοῦ (κῶδ. ἐνετοῦ) θυγατέρα κυρὴν αὐτῶν (κῶδ. αὐτῶν) καὶ δέσποιναν εἶναι καὶ τοὺς γαμβροὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς υἱοὺς συγγάμβρους (κῶδ. συγγάμπρους) καὶ γυναικαδέλφους εἶναι τοῦ βασιλέως· καὶ ὁ δούξ δὲ οὐ περιφρονητέος ἦν, ἐνδοξος γὰρ καὶ περιφανής· ἀλλ' οὖν πρόσκαιρον ἦν τὸ συνοικέσιον τοῦτο, καὶ εἴπερ ἐγγεγόνει.

¹ Φραντζῆ σ. 325, 17 κ. ἔ.

Ἄλφόνσος πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τῆ 22 Αὐγούστου τοῦ 1452, ὅτι παρὰ τὰς διαθέσεις αὐτοῦ ἠδυνάτει ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ πράξῃ τι, περισπώμενος ὑπὸ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πραγμάτων. Περὶ δὲ τῶν προτεινομένων συνοικεσίων ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν δεσπότην Πελοποννήσου, ὅτι μέλλει νὰ γράψῃ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλλίας καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ, ἂν ἴδῃ αὐτοὺς εὐμενῶς διατεθειμένους, θέλει μεριμνήσει περὶ τῶν περαιτέρω ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου.

Ὁ ἐκδότης τὸ περιεργότατον τοῦτο ἔγγραφο κ. Cerone¹ δὲν ἐφρόντισε νὰ φυλοκρινήσῃ τὰ περὶ τῶν ἀναφερομένων ἐν αὐτῷ προτάσεων, τοῦθ' ὅπερ, ὂν ἀναγκαιότατον πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεων, ἐπιχειρῶ ἐνταῦθα διὰ βραχέων.

Καὶ βασιλεὺς μὲν τῆς Πορτογαλλίας ἦτο κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὁ Ἄλφόνσος Ε' (1438-1481) ὁ ἐκ τῆς λεγομένης νόθου βουργουνδικῆς δυναστείας, ὁ ἔπειτα τῷ 1471 ἐπονομασθεὶς Ἀφρικανικὸς ἔνεκα τῶν ἐν Ἀφρικῇ νικῶν αὐτοῦ. Ἄλλ' οὗτος ἐνυμφεύθη μόλις τῷ 1447 Ἰσαβέλλαν τὴν θυγατέρα τοῦ δουκὸς τῆς Κονίμβρας (Coimbra) Πέτρου τοῦ Πορτογαλλικοῦ, μόνην δὲ θυγατέρα ἐκ τοῦ γάμου ἐκείνου ἔσχε τὴν Ἰωάνναν, ἣτις καὶ ἀντιβασίλευσε κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐν ἔτει 1470 ἀπουσίας τοῦ πατρός. Ἡ δὲ Ἰωάννα αὕτη ἐγεννήθη μόλις τῆ 4 Φεβρουαρίου 1452, ἦτοι τέσσαρα ὄλα ἔτη μετὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἀναχώρησιν τοῦ πρέσβεως τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Μανουὴλ Διςυπάτου. Οὐδεὶς λοιπὸν λόγος περὶ αὐτῆς ὡς μνηστῆς τοῦ Παλαιολόγου.

Μόνος δὲ ἀδελφὸς Ἄλφόνσου Ε' τοῦ Πορτογαλλικοῦ ἐπιζῶν τῷ 1448 ἦτο ὁ δοῦξ τοῦ Βερουρίου (Viseu) Φερδινάν-

¹ Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἄλφόνσου, περιλαμβάνουσα καὶ λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ πρὸς αὐτὸν γράμματος τοῦ Κωνσταντίνου, ἐξεδόθη ἐκ τῶν ἐν Βαρκελώνι ἀρχείων τῆς ἰσραγωνικῆς εὐλῆς ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου Cerone (La politica Orientale di Alfonso di Aragona. Estratto dall' Arch. Storico per le Prov. Napolet. Anno XXVII, Fasc. I, II, III, IV - Anno XVIII, Fasc. I. Ἐν Νεαπόλει, 1903 σ. 162 κ. ε.).

δος. Ἄλλ' οὗτος τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἶχεν ἡλικίαν μόνον δεκαπέντε ἐτῶν, ὥστε δύσκολόν πως νάποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος προέτεινε τὸν μετ' αὐτοῦ γάμον τῆς ἀνεψιάς, εἰ καὶ θά ἴδωμεν μετ' οὐ πολὺ τὸν γάμον ἄλλου Πορτογάλλου ἡγεμόνος τελούμενον ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ. Κατὰ ταῦτα καὶ ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Πορτογαλλίας, οὗ τὴν θυγατέρα ἐζήτησεν εἰς γάμον ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τοῦ Ἀλφόνσου Α', βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, δὲν ἦτο ὁ Ἀλφόνσος Ε'.

Τίς δὲ ἦτο ὁ μελλοπενθερὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Παλαιολόγου ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐγγυτέρας μελέτης τῆς πορτογαλλικῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Καὶ δὴ ὁ Ἀλφόνσος Ε' μόνον δικαιώματι ἦτο βασιλεὺς τῆς Πορτογαλλίας ὡς υἱὸς Ἐδουάρδου τοῦ Βουργουνδικοῦ (1433-1438). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλφόνσος ἦτο κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ἀνήλικος, ὁ Ἐδουάρδος θνήσκων ἐγκατέστησε κηδεμόνα τοῦ υἱοῦ τὴν σύζυγον Ἐλεονώραν τὴν Ἀραγωνικὴν. Ἄλλ' οἱ Πορτογάλλοι, ἀποστέργοντες τὴν κηδεμονίαν ταύτην, κατέστησαν ἀντιβασιλέα καὶ ἐπίτροπον τοῦ ἀνηλίκου Ἀλφόνσου Πέτρον τὸν Βουργουνδικόν, δοῦκα τῆς Κονίμβρας καὶ τρίτοτοκον υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας Ἰωάννου Α' (1383-1433), ἄρα θεῖον τοῦ Ἀλφόνσου Ε' καὶ πενθερὸν αὐτοῦ, νυμφευθέντος, καθ' ἃ εἶδομεν ἀνωτέρω, τῷ 1447 ἐν ἡλικίᾳ δεκαπέντε ἐτῶν τὴν θυγατέρα τοῦ Πέτρου Ἰσαβέλλαν. Ἐνεδεικνύετο δὲ σαφῶς ἡ τάσις τῆς διαρπαγῆς τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Πέτρου καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ ἔτι νεαροῦ Ἀλφόνσου, ὅτε τέλος ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ καὶ γαμβρὸς ἐφόνευσεν αὐτὸν τῇ 20 Μαρτίου 1449.

Κατὰ ταῦτα ὅτε Κωνσταντῖνος καὶ Ἀλφόνσος Α' ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, ποιούμενοι λόγον τῷ 1448 περὶ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας, δὲν ἐννοοῦσι προφανῶς τὸν Ἀλφόνσον Ε', ἀλλὰ τὸν κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἔτι ζῶντα καὶ ἀντιβασιλεύοντα Πέτρον.

Ἰδῶμεν νῦν τίς ἡ θυγάτηρ τοῦ Πέτρου ἣν ἐζήτησεν εἰς γά-

μον ὁ Κωνσταντῖνος. Ὁ Πέτρος ἐκ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἰσαβέλλης τῆς Ἀραγωνικῆς, πρωτοτόκου θυγατρὸς τοῦ Ἰακώβου Β', ἀπέκτησε δύο θυγατέρας, τὴν Ἰσαβέλλαν, ἣν εἶδομεν συζευχθεῖσαν τῷ 1447 τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλλίας Ἀλφόνσον Ε', καὶ τὴν Βεατρίκην, νυμφευθεῖσαν ἀργότερον τὸν ἐξάδελφον αὐτῆς Φερδινάνδον, τὸν δοῦκα τοῦ Βερούριου, περὶ οὗ ἔγεινε λόγος ἀνωτέρω. Ἄρα περὶ ταύτης τῆς ἐν ἔτει 1448 ἔτι ἀνύμφου Βεατρίκης ὁ λόγος ὡς ζητουμένης ὑπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου εἰς γάμον.

Καὶ ὁ μὲν μελετηθεὶς γάμος τοῦ Κωνσταντῖνου μετὰ τῆς Βεατρίκης δὲν ἐτελεσφόρησε δι' ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς λόγον. Ἄλλ' ὁ σπόρος ὁ ριφθεὶς ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου διὰ τῆς πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως ἐπιστολῆς τοῦ 1448 περὶ τοῦ ἐτέρου γάμου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας μετὰ τῆς ἀνεψιάς τοῦ Κωνσταντῖνου, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου, ἔπεσεν εἰς γῆν ἀγαθὴν. Καὶ ἡ μὲν θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου καὶ ἀνεψιὰ τοῦ Κωνσταντῖνου, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῷ ἐγγράφῳ, εἶνε ἡ Τζαρλόττα (Καρλόττα), θυγάτηρ τοῦ Γάλλου βασιλέως τῆς Κύπρου Ἰωάννου Β' καὶ τῆς Ἑλένης Παλαιολογίνης, θυγατρὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντῖνου, τοῦ δεσπότη Πελοποννήσου Θεοδώρου Β' καὶ τῆς Κλεόπης Μαλατέστα¹. Ἀλλὰ τίς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πέτρου, οὗ τὸν υἱὸν ὑπεδείκνυεν ὁ Κωνσταντῖνος ὡς μέλλοντα σύζυγον τῆς ἀνεψιάς; Ἀδελφοὶ τοῦ Πέτρου ἦσαν α') ὁ Ἀλφόνσος, ὅστις εἶχεν ἀποθάνει ἤδη τῷ 1400· β') ὁ Ἐδουάρδος, ὅστις, ἀναρρηθεὶς βασιλεὺς τῆς Πορτογαλλίας τῷ 1433, εἶχεν ὁμοίως ἀποθάνει ἤδη

¹ Διοντίου Μαχαιρᾶ Χρονικὸν ἐκδ. Σάθα ἐν Μεσαιωνικῇ Βιβλιοθήκῃ Τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις. 1873 σ. 408.—ἐκδ. E. Miller καὶ C. Sathas. Ἐν Παρισίοις. 1882 σ. 384. — Χρονικὸν τοῦ Φραγκίσκου Amadié παρὰ τῷ Mas-Latrie ἐν τῇ Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan. Ἐν Παρισίοις. 1855 Τόμ. Γ' σ. 80. — Χρονικὸν Διομήδους Strambaldi παρὰ τῷ Mas-Latrie ἐνθ' ἀν. σ. 80. — Ἄν. Σακελλαρίου Κυπριακά. Ἐν Ἀθήναις. 1890 Τόμ. Α . 518.

τῷ 1438· γ') ὁ Ἐρρίκος, δούξ τοῦ Βερουρίου καὶ μέγας μάγιστρος τοῦ τάγματος τοῦ Χριστοῦ, ὅστις τῷ 1448 εἶχεν ἤδη ἡλικίαν πενήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν· δ') ὁ Ἰωάννης, μέγας μάγιστρος τοῦ τάγματος τοῦ ἀγίου Ἰακώβου καὶ κοντόσταυλος τῆς Πορτογαλλίας, ἀποθανὼν τῷ 1442, καὶ ε') ὁ Φερδινάνδος, μέγας μάγιστρος τοῦ τάγματος τοῦ Ανίζ, ἀποθανὼν ἤδη τῷ 1443. Κατὰ ταῦτα μόνος τῶν ἀδελφῶν τοῦ Πέτρου ἐπιζῶν τῷ 1448 ἦτο ὁ Ἐρρίκος, ὅστις δὲν δύναται νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον ἕνεκα τῆς προκεχωρημένης ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἐκ τοῦ μοναχικοῦ τάγματος, οὗ ἦτο μέγας μάγιστρος, ἐπιβεβλημένης ἀγαμίας. Μία λοιπὸν καὶ μόνον λύσις τῆς γεννωμένης ἀπορίας ὑπολείπεται, τὸ νὰποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀδελφὸς τοῦ Πέτρου ἦτο ὁ νόθος υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ τῆς Ἀγνῆς Pires Ἀλφόνσος, ὁ δούξ τῆς Βραγαντίας. Καὶ ἐνυμφεύθη μὲν οὗτος δις εἰς μὲν πρῶτον γάμον τὴν Βεατρίκην, θυγατέρα τοῦ κοντοσταύλου τῆς Πορτογαλλίας Nuno-Alvarès Peréira, εἰς δὲ δεύτερον Κωνσταντίαν τὴν Καστιλλιακὴν, θυγατέρα Ἀλφόνσου τοῦ Καστιλλιακοῦ. Ἄλλ' ἴσως τῷ 1448, ὅτε προέτεινεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν γάμον μετὰ τῆς Καρλόττας Λουσινιανῆς, ὁ Ἀλφόνσος εὕρισκετο ἐν χηρείᾳ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Βεατρίκης καὶ πρὸ τοῦ γάμου μετὰ τῆς Κωνσταντίας ἢ διὰ τὴν τελευταίαν καὶ ταύτης τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου. Ἄλλὰ δυστυχῶς καθίσταται μοι ἀδύνατος ἢ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἐν Ἀθήναις βοηθημάτων βεβαίωσις τῆς τοιαύτης εἰκασίας, ἧτις ὁμοίως θὰ προσέκρουεν εἰς τὴν ὅπωςδῆποτε μεγάλην ἡλικίαν καὶ τοῦ Ἀλφόνσου τούτου ἐν σχέσει πρὸς τὴν Καρλότταν, ἧτις ἐν ἔτει 1448 εἶχεν ἡλικίαν μόνον ἕξ ἐτῶν, ἅτε τοῦ γάμου τῶν γονέων αὐτῆς τελεσθέντος τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1441, ὥστε καὶ μνηστευομένη θὰ εἶχε σύζυγον παρήλικα ὅτε αὐξανομένη τὴν ἡλικίαν ἠθελεν ἔλθει εἰς ὥραν γάμου.

Ὅπως δὲ καὶ ἂν ἔχωσι τὰ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀδελφὸν

μὲν τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Πορτογαλλίας Πέτρου δὲν ἔλαβε σύζυγον ἢ Καρλόττα, ἀλλ' ἡ ἰδέα τῆς μετὰ Πορτογάλλου ἡγεμονίδου συζεύξεως αὐτῆς, ἣν προέτεινεν ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ἐτελεσφόρησε μετὰ τινὰ ἔτη. Ἐγείνε δὲ σύζυγος αὐτῆς ὁ τριτότοκος υἱὸς αὐτοῦ τοῦ Πέτρου Ἰωάννης, ὁ δούξ τῆς Κονίμβρας, τοῦ γάμου τελεσθέντος ἐν Κύπρῳ τῷ 1456. Ὡς ἐξῆς δὲ οἰηγείται τὰ τοῦ γάμου τούτου ὁ Κύπριος χρονογράφος Γεώργιος Βουστρώνιος· *Τὴν ἐχρονίαν αὐτῆς Χριστοῦ ἦρτεν ἀπὸ τῷ Πορτουάλλ ὁ πρίντζης διὰ τὰ δρμαστῆ τὴν θυγατέραν τοῦ ὀὲ Τζουάνη, ὀνόματι Τζαρολόττα· καὶ ἡ μητέρα της ἦτον ἡ ῥήγαινα ἢ Ἑλένα ἢ Παλαιολογίνα, κόρη τοῦ δεσπότη τοῦ Μωρέως, ἀδελφοτέκνη τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ἀρμάστην ὁ ἀνωθεν πρίντζης μὲ τὴν ἀνωθεν τους θυγατέραν τὴν κυρὰν Τζαρολότταν· καὶ ἡ μητέρα της ἦτον πολλὰ φρόνιμη, καὶ πάντα ἦτον ἀστενημένη· καὶ ἀρμάστην ὁ ἀνωθεν πρίντζης εἰς τὸ ἀπλίκιν (=κατοικίαν) τοῦ καβαλλάρη μισερ Ῥίκου τὲ Λαπάμ· διότι ἀφ' ὅν ἐκάψαν τὴν αὐλὴν τὴν ῥηγάτικην, ὁ ὀὲ Τζένιους ὅσον ἐστράφη ἀπὸ τὴν Συρίαν ἐπῆρεν τὸ ἀπλίκιν τοῦ οἱρ Ῥίκου τὲ Λαπάμ καὶ ἐκατοίκησεν, καὶ ἔμεινεν αὐλὴ ῥηγάτικη ὡς τὴν ἐσήμερον*¹.

Διέμεινε δ' ὁ πρίγκιψ Ἰωάννης μετὰ τὸν γάμον ἐν Λευκωσίᾳ μετὰ τῆς συζύγου· ἀλλ' ἡ κακὴ αὐτοῦ συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς Ἑλληνας τῆς νήσου προεκάλεσε τὸν ἐκ φόβου θάνατον ἢ καὶ τὸν φόνον αὐτοῦ τῷ 1457². Μείνασα δὲ ἡ Καρλόττα χήρα ἐν νεαρωτάτῃ ἡλικίᾳ δεκαεξέτων, ὀλίγον κατόπιν, τῇ 7 Ὀκτωβρίου 1459, οὕσα ἤδη ὀρφανὴ ἀμφοτέρων τῶν γονέων, θανόντων τῷ 1458, ἔγείνε σύζυγος τοῦ ἐξαδέλφου αὐτῆς κόμιτος Γενεύης Λουδοβίκου τοῦ Σαβαυδικοῦ, εἰς ὃν καὶ μετεβίβασε τὰ

¹ Γεωργίου Βουστρωνίου Χρονικὸν ἐκδ. Σάθα ἐν Μεσαιωνικῇ Βιβλιοθήκῃ Τόμ. Β' σ. 414. Πρὸβλ. τὸ Χρονικὸν τοῦ Στραμβάλδη παρὰ τῷ Mas-Latrie ἐνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 81.

² Γεωργίου Βουστρωνίου Χρονικὸν ἐνθ' ἀν. σ. 415.

ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κύπρου δικαιώματα¹. Καὶ τὸν μὲν θρόνον τοῦτον ἀπέβαλε μετ' οὐ πολὺ ὁ Λουδοβίκος τῷ 1460, καταληφθέντα τῇ βοήθειᾳ τοῦ Μαμελούκου σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ Ἰακώβου Β' τοῦ Λουσινιανοῦ, νόθου ἀδελφοῦ τῆς Καρλόττας. Ἡ δὲ Καρλόττα ἐξηκολούθησεν ἀγωνιζομένη μέχρι τινὸς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλείας ἐν τε τῇ Κύπρῳ αὐτῇ καὶ προστρέχουσα εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἄλλας ἰταλικὰς πόλεις πρὸς αἰτήσιν βοήθειας. Καὶ ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον χρόνον ὁ Λουδοβίκος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σαβαυδίαν, ἐγκαταλείψας τὴν τε ἄμυναν τοῦ θρόνου καὶ τὴν σύζυγον, ἡ Καρλόττα δὲν ἔπαυσε βυσσοδομεύουσα μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1487 συμβάντος θανάτου αὐτῆς τὴν ἀνάκτησιν τοῦ βασιλείου τῆς Κύπρου. Περιῆλθε δὲ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ νόθου αὐτῆς ἀδελφοῦ Ἰακώβου τοῦ Β' εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ, τὴν περιώνυμον Βενετὴν Αἰκατερίνην Κορνάρου, ἐξ ἧς ἡ Κύπρος μετεβιδάσθη, δύο ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τῆς Καρλόττας, τῷ 1489, εἰς τοὺς Βενετούς.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ συνοικεσίου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Φόσκαρι καὶ τὸ δι' οἰονδήποτε λόγον ἐπελθὸν ναυάγιον τῶν συνεννοήσεων μετὰ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Πορτογαλλίας Πέτρου δὲν ἀπέβαλε τὴν πρόθεσιν νέου γάμου· ἐπεδίωκον δὲ αὐτὸν καὶ οἱ ἐν τέλει. Ἄλλ' ἡ ἀνάμιξις τῶν ἀρχόντων ἢ ἀγαγοῦσα εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ μελετωμένου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Φόσκαρι συνοικεσίου δὲν ἔπαυσε καὶ ἐν τῷ κατόπιν. Ἐκ τῶν μακρῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου διηγήσεων τοῦ Φραντζῆ² βλέπομεν τοῦτο μὲν τὰς ἐπινοήσεις, ὑπεκφυγὰς καὶ διεξόδους τῆς πολυπαιπάλου, πολυπράγμονος καὶ εὐπεριστρόφου διπλωματικῆς ἐκείνης πανουργίας, ἧτις, ἀπὸ παλαιοῦ κρατοῦσα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, δὲν ἔπαυσεν ἐφαρ-

¹ Γεωργίου Βουστρωνίου Χρονικὸν ἐνθ' ἂν. σ. 442. — *Mas-Latrie*· ἐνθ' ἂν. σ. 81 σημ. 2.

² Ἐκδ. Βόννης σ. 206,21-207,13. 210,7-222,22. Πρὸς. *Lebeau-Martin* Histoire du Bas-empire. Ἐν Παρισίοις. 1836. Τόμ. ΚΑ' σ. 219-222.

μοσθεῖσα καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐσχάταις τοῦ Βυζαντίου ὥραις εἰς τὸ ζήτημα τοῦ μελετωμένου γάμου τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦτο δὲ τὰ κατὰ τὰς ὑποφαινόμενας διαφόρους γνώμας καὶ ἐνεργείας τῶν περὶ τὸν βασιλέα ἰσχυρῶν, ὑπεραμυνομένων τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου συνοικεσίου, αἵτινες ἐνθυμίζουσί πως ἡμᾶς τὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ῥώμῃ διάσχισιν τῶν ἀπελευθέρων τοῦ Νέρωνος πρὸ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ποππαίας. Διαπρέπει δ' ἐν ταῖς διπλωματικαῖς διαπραγματεύσεσιν αὐτὸς ὁ σύντεκνος τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Φραντζῆς. Τοῦτον ἀπέστειλεν ὁ Κωνσταντῖνος ἤδη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1449 εἰς τὴν Ἰβηρίαν καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, ὅπως ἐξετάσας προτείνῃ τὴν ἀρμοδιωτέραν ἐκ τῆς ἐτέρας τῶν αὐλῶν σύζυγον διὰ τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ δὲ μακρὰ καὶ περιπετειώδης αὕτη πρεσβεία, ἧς ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ἐξέθηκε τὰ καθ' ἕκαστα καὶ εἰς ἣν ἐξεκίνησεν ἀκολουθούμενος ὑπὸ ἀρχόντων καὶ στρατιωτῶν καὶ ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν καὶ ψαλτῶν μουσικῶν καὶ ἰατρῶν καὶ τινων κρουόντων ὄργανα καὶ ἕτερα εἶδη μουσικᾶ¹, διήρκεσε σχεδὸν δύο ὄλα ἔτη².

Ἄλλ' ἄς παρακολουθήσωμεν τὰ τῆς γαμηλίου πρεσβείας, συνοψίζοντες τὰς περιπλόκους πως καὶ διακεκομμένας διηγήσεις τοῦ Φραντζῆ, διαφωτίζοντες δὲ καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν συμπληροῦντες αὐτάς.

Ὁ Φραντζῆς, ἀπερχόμενος εἰς τὴν Τραπεζοῦντα καὶ τὴν Ἰβηρίαν διὰ συμπενοθερίαν, εἶχε νὰ ἐκλέξῃ μετὰ τῶν θυγατέρων Γεωργίου τοῦ ῥηγὸς τῶν οἰκούντων τὴν σημερινὴν Γεωργίαν Ἰβήρων καὶ τοῦ τῆς αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἰωάννου Κομνηνοῦ τοῦ ἐπονομαζομένου Καλοῖωάννου. Εἶχε δ' ἐν-

¹ Φραντζῆ σ. 207,3 κ. ἑ.

² Λέγει μὲν ὁ Φραντζῆς σ. 210,13 μετὰ τῆς οὐκ ἀσυνήθους αὐτῷ χρονολογικῆς ἀνακριθείας διέτριψα ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσιν ἔτη δύο καὶ ἡμέρας τριάκοντα, ἀλλ' ὅμως ἐν μὲν σ. 206,21 μαρτυρεῖ, ὅτι ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 4 Ὀκτωβρίου 1449 (τὸ ἀνωτέρω ἐν σ. 206,10 ἔτος ,ςϞνς' ἐπανορθωτέον εἰς ,ςϞνη', ὡς ὀρθῶς φέρεται ἐν τῷ παρ' ἐμοὶ κώδικι), ἐν δὲ φ. 217,6, ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὴν 14 Σεπτεμβρίου 1451 (,ςϞξ'). Κατὰ ταῦτα ἡ ἀπουσία αὐτοῦ διήρκεσε πράγματι ἐν ἔτος, ἑνδεκα μῆνας καὶ δέκα ἡμέρας.

τολήν πρὸς ἀποφυγὴν πάσης εὐθύνης νὰ δηλώτῃ μετὰ τὴν οἰκείαν ἐξέτασιν εἰς τὸν βασιλέα δι' ἐπιστολῆς τὰ καλὰ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ ἀναμείνη τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἔνεκα ναυαγίου τοῦ Φραντζῆ περὶ τὴν Ἀμισὸν ἢ ἀπάντησις τοῦ Κωνσταντῖνου παρεπλανήθη, καὶ ὁ Φραντζῆς ἠναγκάσθη νὰ χρονοτριβήσῃ μακρότατον χρόνον ἀναμένων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ἀπέθανε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1451 ὁ σουλτᾶνος Μουράτ. Μαθαὼν δὲ ὁ Φραντζῆς τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἔγραψεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἐπιστολήν, δι' ἧς ἐδήλου εἰς αὐτὸν, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ τῶν δύο ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ Ἀσίᾳ συνοικεσίων προκριτότερος ἦτο ὁ γάμος τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς χήρας τοῦ σουλτάνου. Ἦτο δὲ αὕτη, ἢ ἀμήρισσα, ὡς ἐπονομάζει αὐτὴν ὁ Φραντζῆς, Μαρία Κομνηνὴ ἢ ἀνεψιὰ τοῦ Καλοῖωάννου, θυγάτηρ ἀδελφῆς αὐτοῦ, ἧς ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα, καὶ τοῦ δεσπότης Σερβίας Γεωργίου Βράγκοβιτς. Αὕτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σουλτάνου ἐπανέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῆς πρὸς τοὺς οἰκείους ἐντίμως καὶ καλῶς κατὰ τὸν Φραντζῆν¹. Κρίνας δὲ οὗτος, ὅτι διὰ πολλοὺς λόγους ὁ μετ' αὐτῆς γάμος τοῦ Κωνσταντῖνου θὰ ἦτο συμφερώτερος παντὸς ἄλλου, ἔγραψε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα μακρὰν ἐπιστολήν, ἣν καὶ κατεχώρισεν ὁλό-

¹ Φραντζῆ σ. 214,2. Ὁ Φραντζῆς λέγει αὐτὴν αὐτῶι ἐξαδέλφην τοῦ βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος, ἀλλὰ τὴν λέξιν ταύτην δὲν πρέπει νὰ νοήσωμεν ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτῆς παρ' ἡμῖν ἔννοιαν· νοεῖται δὲ τέκνον ἐξ ἀδελφῆς, ἢτοι ἀνεψιὰ, καθ' ἃ παρ' ἀρχαίους. Ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει ὀρθῶς φέρεται *huius e sorore neptem*. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὸν Φραντζῆν, μαρτυροῦντα τὴν ἐν τιμῇ ἐπιστροφήν τῆς Μαρίας εἰς τοὺς οἰκείους, τὰ περὶ τὸ 1498 γραφέντα Ἀπομνημονεύματα τοῦ Πολωνοῦ Ἰουδαίου (ἐκδ. *Dethier* ἐν τοῖς *Monumenta Hungariae Historica* Τόμ. ΚΑ' μέρ. β' σ. 324) παριστάνουσι αὐτὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μουράτ ἀποπεμφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ. Ἴδε περὶ αὐτῆς καὶ Δούκαν ἐκδ. Βόννης σ. 231,1 κ.έ. Χαλκοκονύδην ἐκδ. Βόννης σ. 376,6 κ.έ. Σύνοψιν χρονικὴν ἐκδ. Σπυρ. Π. Λάμπρου. Ἐν Λονδίνῳ (Methuen). 1902. σ. 22,22 κ.έ. Προβλ. *Hammer* *Geschichte des osmanischen Reiches*. Ἐν Πέστη. Τόμ. Α' (1827) σ. 445. Τόμ. Β' (1828) σ. 31. Ἑλλ. μεταφρ. Κ. Κροκιδᾶ. Ἐν Ἀθήναις. 1870 Τόμ. Β' σ. 180,298. *Zinkeisen* *Geschichte des osmanischen Reiches*. Ἐν Ἀμβούργῳ. 1840 Τόμ. Α' σ. 580, 800. — *Gibbon* *History of the decline and fall of the Roman Empire*. Ἐν Λονδίνῳ. 1828. Τόμ. Β' σ. 265 (Κεφ. ΕΖ').

κληρον ἐν τῷ Χρονικῷ. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ἐπιστολῇ ὁμολογεῖ, ὅτι εὐρίσκει οὐχ ἦττον τέσσαρα αἷτια, δι' ἃ ὁ Κωνσταντῖνος ἠδύνατο τυχὸν νάποκρούσῃ τὴν σύναψιν τοῦ μετὰ τῆς Μαρίας γάμου. Ἦσαν δὲ ταῦτα πρῶτον μὲν τὸ ἔλαττον τοῦ γένους, δεύτερον δὲ ἡ τυχὸν ἄρνησις τῆς ἐκκλησίας νά εὐλογήσῃ τὸν γάμον ἔνεκα τῆς συγγενείας τῆς Μαρίας μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου¹, τρίτον, ὅτι ὁ πρῶτος αὐτῆς σύζυγος ἦτο Τοῦρκος καὶ τέταρτον, ὅτι, ἅτε οὔσα πεντηκονταετῆς, εἰ τύχῃ καὶ συλλήψῃται ἐν γαστρὶ ἐν τῷ μέλλειν τεκεῖν κινδυνεύσῃ, ὡς οἱ φυσικοὶ λέγουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπισυμβαίνει, ἐπεὶ ἦν στεῖρα μὴ τεκοῦσά ποτε². Ἀντεπεξερχόμενος δ' ἐν τῇ ἐπιστολῇ διὰ διαφορῶν ἐπιχειρημάτων πρὸς τὰς τυχὸν ἀντιρρήσεις ταύτας τοῦ αὐτοκράτορος, παρώρμα εἰς τὸν μετὰ τῆς Μαρίας γάμον, βεβαιῶν, ὅτι καὶ οἱ γονεῖς αὐτῆς περιχαρῶς καὶ ἀσμένως δέξονται τοῦτο.

Δὲν ἦτο δὲ μόνος ὁ Φραντζῆς ὁ ταῦτα συμβουλεύων, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ὑπέρμαχοι τοῦ μετὰ τῆς ἀμηρίσσης γάμου. Πάντας δ' ὑπερέβαλλεν ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ συνοικεσίου τούτου σπουδῇ ἡ χήρα τοῦ πρωτοστράτορος Καντακουζηνοῦ, ἥτις, συγγενῆς οὔσα τῆς χήρας Μαρίας, μεγάλως συνηγόρει ὑπὲρ αὐτῆς, πλείστας δόσεις καὶ προῖκας ἐπαγγελλομένη³. Ἀλλ' ὁ μέγας δομέστικος⁴ καὶ ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς ἀντέκειντο εἰς ταῦτα καὶ παρώτρυνον τὸν αὐτοκράτορα νά προβῇ εἰς τὸ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Καλοῖωάννου συνοικέσιον. Ἄγνωστος δ' εἶνε ἡ στάσις τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ, περὶ οὗ μόνον βλέπομεν

¹ Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε ταύτην τὴν συγγένειαν μετὰ τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν τῆς Τραπεζοῦντος, ὅτι ὁ ἀδελφός αὐτοῦ Ἰωάννης εἶχεν ὡς τρίτην σύζυγον Μαρίαν Κομνηνὴν τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἰωάννου, τοῦ θείου τῆς χήρας τοῦ Μουράτ Μαρίας.

² Φραντζῆ σ. 214,14 κ. ἐ.

³ Φραντζῆ σ. 221,2 κ. ἐ.

⁴ Οὕτως ἀνωνύμως ποιεῖται μνησίαν αὐτοῦ ὁ Φραντζῆς σ. 221,16 καὶ ὁ Μοσχόβιτης χρονογράφος τῆς ἀλώσεως παρὰ *Dethier* ἐν τοῖς *Monumenta Hungariae Historica* Τόμ. ΚΒ' μέρ. α' σ. 1096 καὶ 1098,